

ВІДГУК
офіційного опонента доктора педагогічних наук,
доцента Мартін Аліни Миколаївни
про дисертаційне дослідження
Ломаки Ольги Сергіївни
«ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки.

У ХХІ столітті, в умовах інтенсивного інноваційно-технологічного розвитку всіх сфер суспільного життя, проблема порушення гармонії у системі «людина – природа» набула глобального характеру. Одним із суспільно визнаних механізмів подолання зазначеної проблеми є освіта, яка, цілеспрямовано формуючи особистість, створює передумови для позитивних соціально-економічних, політичних, науково-освітніх, технологічних та інноваційних змін. Ці зміни базуються на узгодженні потреб сучасного й майбутніх поколінь у ресурсах розвитку, упровадженні соціальних стандартів, новітніх технологій і збереженні природного середовища.

Формування основ особистісного світогляду відбувається саме в молодшому шкільному віці, тому ознайомлення дітей із природою та виховання відповідального ставлення до неї є важливим і невід'ємним складником змісту початкової освіти. Парадигма сталого розвитку зумовлює необхідність системного формування екологічної культури різних соціальних груп, зокрема молоді, яка відіграє ключову роль у модернізації освітніх процесів на принципах гармонізації взаємодії в системі «людина – природа» в умовах глобалізаційних викликів.

Значну роль у процесі формування екологічної компетентності учнів, розвитку ціннісного ставлення до природи та вироблення екологічно відповідальної поведінки відіграє позакласна виховна робота, яка надає можливість реалізовувати інтегровані підходи до навчання та виховання, стимулює пізнавальну активність, сприяє усвідомленню взаємозалежності людини та природного середовища, а також формує практичні навички раціональної взаємодії з природою.

Отже, актуальність теми дослідження є беззаперечною, оскільки провідною ідеєю та стратегічною метою сучасної освіти у сфері охорони навколишнього середовища визначено екологічну освіту та виховання. Вони спрямовані на формування екологічної компетентності особистості як ефективного засобу регулювання взаємодії людини з природним середовищем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження обраної проблеми здійснювалося відповідно до основних напрямів та завдань наукової теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла

Тичини «Формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в Європейському освітньому середовищі» (державний реєстраційний номер 0116U000115). Тему затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 4 від 25.10.2022).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

До найбільш значущих наукових результатів дослідження Ломаки Ольги Сергіївни відносимо вирішення важливого наукового завдання щодо теоретичного і методичного обґрунтування моделі та педагогічних умов формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі.

Дисертанткою розроблена та впроваджена в освітній процес початкової школи авторська методика, яка охоплює комплекс методів, засобів і прийомів, спрямованих на формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі.

Нові факти, одержані здобувачкою. Вважаємо, що дисертаційне дослідження Ломаки Ольги Сергіївни є комплексним, у якому

- *вперше* обґрунтовано педагогічні умови формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі; розроблено модель формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі, яка охоплює такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, підходи, принципи); змістово-процесуальний (етапи, зміст, форми, методи, технології); критеріально-результативний (компоненти, критерії, рівні, діагностичний інструментарій, результат);

- *уточнено* сутність ключових понять дослідження: «екологічна компетентність молодших школярів», «формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі»; компоненти (мотиваційно-особистісний, пізнавально-когнітивний, поведінково-діяльнісний), їх критерії, показники та рівні сформованості екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі (високий, середній, низький);

- *удосконалено* змістове наповнення позакласної виховної роботи екологічним спрямуванням;

- *подальшого розвитку* набули наукові знання про екологічну компетентність молодшого школяра, зміст, форми і методи позакласної виховної роботи екологічного спрямування у початковій школі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження, а також публікацій дисертантки виступає у якості підстави для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених авторкою результатів.

Наукові положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження, сформульовані здобувачкою, відзначаються аргументованістю та змістовною насиченістю. Достовірність отриманих результатів підтверджується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень, використанням відповідних наукових методів, а також апробацією та впровадженням результатів у освітній процес початкової школи.

Аналіз основних положень дисертації засвідчує, що здобуваччі вдалося досягти поставленої мети та розв'язати висунуті завдання. Висновки, викладені у роботі, відзначаються повнотою, логічною структурованістю та послідовністю викладу.

Достовірність наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується широтою й різноманітністю опрацьованої джерельної бази (243 найменування, із них 16 – іноземною мовою), що обґрунтовує належний рівень опрацювання стану проблеми у контексті заявленого професійно підходу.

Значення для науки і практики одержаних авторкою результатів.

Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі початкової освіти у позакласній виховній роботі екологічного спрямування, проведенні екскурсій, походів, екологічних стежин, організації роботи у екологічному музеї, екологічних зелених кімнатах, екологічному саду, куточку незайманої природи, шкільному лісництві, командах екологічної пропаганди; у подальших дослідженнях з теорії та методики початкової освіти. Розроблений діагностичний апарат може бути рекомендований учителям початкової школи для оцінки рівня сформованості екологічних якостей молодших школярів.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес (довідка № 01-13/348 від 22.12.2025), (довідка № 7 від 14.11.2025), (довідка № 235 від 29.12.2025), (довідка № 209 від 25.12.2025).

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Структура дисертаційної роботи характеризується методологічною обґрунтованістю та логічною послідовністю викладу. Робота підготовлена та оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Стиль викладу, а також аналіз проміжних і кінцевих результатів дослідження, наукових положень і висновків базується на теоретичному та методологічному підґрунті та відповідає академічним стандартам. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (243 найменування, із них 16 – іноземною мовою) і 8 додатків. Загальний обсяг роботи становить 402 сторінки. Обсяг основного тексту – 237 сторінки. Робота містить 14 рисунків та 33 таблиці.

У вступі обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет; розкрито наукову новизну й практичне значення роботи; подано інформацію про апробацію результатів дослідження, публікації автора; подано відомості про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретичні основи формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі» – розкрито зміст основних понять дослідження: «компетентність», «екологічна компетентність», «екологічна культура», «екологічна компетентність учнів», «екологічна компетентність молодшого школяра», «екологічне виховання», «екологічна освіта», «позаурочна діяльність», «позакласна робота».

Визначено сутність поняття «формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі» як цілеспрямований

процес, під час якого молодші школярі набувають специфічних якостей у ставленні до природи як енергетичного початку людини, до пізнання наколишнього середовища, до екологічної діяльності на основі застосування екологічних знань, прояву оцінних суджень, які детерміновані їх віковими особливостями, з використанням сукупності видів, форм і методів виховання, орієнтованих на вирішення відповідних завдань.

Проаналізовано нормативно-правову базу, що забезпечує формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі. Розкрито вплив вікових особливостей молодших школярів на формування у них екологічної компетентності у процесі позакласної виховної роботи.

У другому розділі «Моніторинг та діагностика формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі» – проведено діагностику стану сформованості екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі.

Визначено компоненти екологічної компетентності молодших школярів та їх критерії: мотиваційно-особистісний (мотиви, мотиваційні установки, ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, суб'єктна позиція, емоційна сприйнятливість до світу природи, якості сприйнятливості до світу природи, засвоєння норм та правил екологічно обґрунтованої взаємодії з навколишнім середовищем, оцінні судження про природу та екологічну діяльність, емоційна чуйність, етична оцінка природних об'єктів), пізнавально-когнітивний (екологічні знання та уявлення, їх обсяг, стійкість та усвідомлення, повнота, вміння систематизувати та узагальнювати; стиль екологічного мислення; екологічна грамотність, пізнавальна активність, пізнавальні та екологічні інтереси, розумові операції), поведінково-діяльнісний (особистісний та соціальний досвід відповідального ставлення до навколишнього середовища, навички грамотної та доцільної поведінки у природі, звички, вчинки, поведінка, діяльність, активна участь у природоохоронній роботі). Схарактеризовано рівні сформованості екологічної компетентності молодших школярів: високий, середній та низький.

У третьому розділі «Експериментальна робота з перевірки ефективності процесу формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі» – розроблено й теоретично обґрунтовано модель формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі з урахуванням пріоритетних напрямів у діяльності сучасної початкової школи: зміни пріоритетів початкової освіти; активізації у молодших школярів а навчальної та позакласної діяльності; використання системи диференційованих завдань загальнорозвивального та творчого характеру з урахуванням індивідуального темпу навчання та розвитку розумової діяльності та типу нервової системи дитини; використання ігор, групової та колективної пізнавальної діяльності, позицій дітей та дорослих у ній тощо.

Структура моделі формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі представлена у вигляді чотирьох блоків: методологічно-цільовий, змістово-процесуальний та критеріально-результативний блоки

Експериментально перевірено дієвість моделі та ефективність педагогічних умов, узагальнено результати дослідницько-експериментальної роботи. Проведеним дослідженням доведено, що позакласна виховна робота в школі має значний потенціал в екологічному вихованні школярів, пов'язаний, перш за все, з можливостями інтеграції освітнього та виховного процесів.

Слід відзначити, що загальні висновки дисертації відповідають поставленим завданням, а їх обґрунтованість і переконливість свідчать про самостійність та логічність суджень здобувачки Ломаки Ольги Сергіївни, а також про наукову підготовку. Позитивно оцінюється представлена у додатках наукова інформація, а таблиці та рисунки сприяють кращому розумінню цілісності проведеного дослідження. Список використаних джерел оформлено відповідно до встановлених нормативних вимог.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи зміст представленого на захист дисертаційного дослідження, зазначимо окремі дискусійні питання та зауваження:

1. У вступі авторка, на основі аналіз наукових джерел і реального стану сформованості екологічної компетентності молодших школярів, окреслює низку суперечностей у теорії та практиці екологічної освіти й виховання. Бажано було б уточнити, чи вдалося авторці розв'язати виявлені суперечності в процесі реалізації запропонованої моделі та педагогічних умов формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі.

2. З огляду на значний обсяг і розгорнуту структуру таблиці 2.3 «Критерії сформованості екологічних якостей молодших школярів» (с. 119–121), на нашу думку, доцільним є її перенесення до додатків.

3. У науковому дослідженні дисертантка аналізує досвід формування екологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку в системах екологічної освіти й виховання зарубіжних країн, зокрема США, Велика Британія, Німеччина, Норвегія та Японія. Доцільним було б подати ширший, глибший аналіз зарубіжних підходів до формування екологічної компетентності молодших школярів, зокрема з акцентом на концептуальні засади, педагогічні стратегії та організаційні моделі, що застосовуються в цих країнах. Важливо також уточнити, чи був і в якій мірі врахований зарубіжний досвід під час розроблення авторської моделі формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі.

4. Дисертація набула б більшої наукової цінності, якби дослідниця виокремила перспективи, тенденції та напрями модернізації змісту сучасної екологічної освіти дітей молодшого шкільного віку в умовах позаурочної виховної роботи.

Водночас стверджуємо, що наведені рекомендації та побажання не є концептуальними і не знижують фундаментальність проведеного дослідження.

Загальні висновки. Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота Ломаки Ольги Сергіївни «Формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки,

заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, із змінами внесеними відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, а її авторка Ломака Ольга Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка

Аліна МАРТИН

